

Hesari yksissä kansissa

Arvio teoksesta Jensen-Eriksen, Niklas, Alekski Mainio & Reetta Hänninen. Suomen suurin. Helsingin Sanomat 1889–2019. Helsinki: Siltala. 2019. 475 s. ISBN 978-952-234-603-2.

Katja Pyötsiä

Helsingin Sanomat on ollut vuosikymmeniä Suomen suurin sanomalehti. Kokonsa ja alati vaikutusvaltansa vuoksi se on usein mielletty suoranaiseksi mediainstituutioksi. Vaikka *Helsingin Sanomien* kirjoitukset ovat olleet yksi humanististen ja yhteiskuntatieteellisten alojen suosituimpia lähdeaineistoja niin opinnäytteissä kuin tutkimuksissa, on lehden taustoista tiedetty verrattain vähän. Harvalle tutkijalle on myönnetty käyttöoikeutta lehden arkistoihin ennen vuosina 2012–2019 toteutettua *Päivälehti - Helsingin Sanomat 1899–2019* historiahanketta. Hankkeessa käytetyn *Päivälehti* -lehden arkiston laajan lähdeaineiston ansiosta sanomalehden taustoja ja toimintaa on pystytty valottamaan uudella tavalla. Käsillä oleva teos on hankkeessa jo aiemmin julkaisseiden tutkijoiden kirjoittama. Professori Niklas Jensen-Eriksen on tutkinut lehden yrityshistoriaa (Jensen-Eriksen & Kuorelahti 2017), FT Alekski Mainio *Helsingin Sanomia* kylmän sodan puristuksessa (Mainio 2018) ja Reetta Hänninen on väitellyt lehden varhaisista naistoimittajista (Hänninen 2019).

Päättäneeseen tutkimushankkeeseen suhteutettuna kirja on pitkälti synteesi ja keskeiset tulokset kokoava päätyö. Teoksessa on pyritty tiivistämään ja nostamaan esiin hankkeen kiinnostavimpia löydöksiä, mutta samalla kokoavana peruskysymyksenä on ollut, ”miksi *Helsingin Sanomista* tuli suuri ja miten se on vaikutusvaltaansa käyttänyt” (s. 11, 13). Rajaukseltaan kirja on sanomalehtihistorioiden perinteiseen tapaan keskittynyt yhteen lehteen ja sen toimintaan. Laajempaa keskustelua sanomalehtien historiasta tai teoreettisia avauksia ei ole pyritty tekemään.

Etualalla toimitus ja lehden moniäänisyys

Suomen suurin on monella tapaa poikkeus perinteisistä lehtihistorioista: sanomalehden teon tekniikan kehitystä ei käydä läpi, kirjassa ei ole sorruttu kuvaamaan, mitä lehti on mistäkin mielenkiintoisesta aiheesta kirjoittanut ja rakenteeltaan se on järjestetty kahteentoista temaattiseen käsittelylukuun. Kirjoitusvastuu on jakautunut tekijöiden välillä tasaisesti ja ainoastaan kaksi lukua on kirjoitettu kahden kirjoittajan voimin.

Monet valituista teemoista ovat jo aiemmista tutkimuksista tuttuja, kuten lehden perustaminen ja alkuvuosikymmenet, Erkköjen suvun päämiesten toiminta, Amerikan ihannointi ja lehden poliittiset linjaukset (esimerkiksi Kulha 1989; Manninen & Salokangas 2009; Zetterberg 2001). Teos rakentuukin vahvasti aiemman tutkimuskirjallisuuden varaan, jota on täydennetty runsaalla haastatteluaineistolla, jonka käyttö on kirjan suurinta antia. Uusina aiheina käsitellään muun muassa naistoimittajien asemaa lehdessä, kulttuuritoimituksen kehitystä ja lehden selviytymistä digitalisaation aiheuttamasta median murroksesta. Kiinnostavien lähteiden ansiosta painopistettä on pystytty kääntämään lehden varsinaisen kirjoittelun sijasta kohti taustatoimintaa ja rakenteita.

Tutkimusaineisto on valtaosin peräisin Päivälehdien arkistosta, johon on kerätty valtakunnallisesti harvinaislaatuinen kokoelma lehden entisten toimittajien haastatteluja (s. 22). Lisäksi kirjoittajat ovat haastatelleet projektin aikana useita lehden palveluksessa tai lehteen sidoksissa olleita henkilöitä. Haastatteluaineiston lähdekritiikkiä ei teoksessa ole valitettavasti kuitenkaan avattu.

Runsas haastatteluaineisto on kuitenkin poikkeuksellisesti mahdollistanut toimitustyön laajat kuvaukset. Lähempään tarkasteluun on otettu lehden kulttuuritoimitus. Sen kehitystä, vaikutusvaltaa ja muutosta yhteiskunnan muuttuessa on seurattu tarkasti, mikä on suomalaisissa lehtihistorioissa harvinainen saavutus. Yleisemminkin lehden toimituksen toimintaa, sen eri osien dynamiikkaa ja jopa keskinäisiä ristiriitoja on tuotu ansiokkaasti esiin. Näin lehden moniäänisyys korostuu, mikä on tärkeä näkökulma, kun sanomalehdet mielletään usein monoliitteiksi, joiden linja kannanotoissa on aina yhdenmukainen. Kirjoittajat havainnollistavat onnistuneesti, että lehden toimituksessa on mielipide-eroja ja samasta asiasta saattaa olla lehden sivuilla hyvin erilaisia kannanottoja.

Yksi mielenkiintoisimmista osioista on toimituksen naisjäseniä käsittelevä *Naisten lehti* -luku, jossa Reetta Hänninen jatkaa eteenpäin väitöskirjansa tematiikkaa Helsingin Sanomien naistoimittajista (Hänninen 2019). Naistoimittajien urakehityksen ja aseman muuttuminen on aikaisemmissa tutkimuksissa jäänyt pitkälti vielä yksittäisten nostojen ja lyhytaikaisen tarkastelun varaan (poikkeuksena esimerkiksi Kurvinen 2013). Luvussa tarkastelu ulottuu 1800-luvun lopulta nykypäivään asti, ja sitä voidaan pitää pitkän jatkumonsa ansiosta tervetulleena avauksena. Toinen erityisen onnistunut luku on kirjan päättävä kuvaus *Helsingin Sanomien* kamppailusta digitalisaation parissa, vaikka aihe ei enää ole lehtihistorioissa uusi (esimerkiksi Anttila 2015, 259–261). Digitalisaation poikkeuksellisen laaja käsittely ja rehellisyys virheiden osalta osoittavat muutoksen olleen *Helsingin Sanomille*, kuten monille media-alan toimijoille, hyvin vaikea. Kirjoittajat tuovat ansiokkaasti esiin, ettei muutos liittynyt vain julkaisukanavan muuttumiseen, vaan vaati toimitukselta myös ajattelutapojen muutosta.

***Helsingin Sanomien* jouheva tie menestykseen**

Vaikka teos on monella tapaa onnistunut ja kunnianhimoinen pyrkimyksessään yhdistää tutkimuskohteensa 130-vuotinen historia ja monivuotisen tutkimushankkeen keskeisimmät löydökset, ei yhdistelmä ole aivan ongelmaton. Käsiteltävien aiheiden laajuus on johtanut valitettavaan tilanteeseen, jossa monia tarkempaa analyysiä

kaipaavia asioita on sivuutettu yleisluontoisella huomautuksella. Tämä herättää lukijassa lähinnä hämmentyneitä kysymyksiä. Esimerkiksi lehden mainittiin olleen vuosituhannen vaihteessa linjaltaan lähempänä Suomen Sosialidemokraattista Puoluetta ja heti perään kerrottiin lehden siirtyneen oikealle, ilman siirtymän syiden tarkempaa avaamista. (s. 338–342). Toisaalta, ensimmäisessä luvussa käsitellään laajasti Päivälehdien arkiston vuosikymmeniä jatkunutta aineistojen rajoitettua käyttöä, mutta salailun tai sen purkamisen syitä ei valoteta. Tämä linja oli jatkunut vielä tutkimushankkeen aikana, kun Aatos Erkon henkilökohtainen arkisto vedettiin hänen kuolemansa jälkeen pois käytöstä. Lisäksi kirjassa paikoitellen lipsutaan lähestulkoon asioiden ja toimittajien listauksiin, ilman näiden merkityksensä avaamista lukijalle. Näiltä osin kirjoittajilta olisi toivonut analyttisempää otetta ja tarkempaa rajausta kirjan ydintehtäviin.

Tiukempaa rajausta olisi toivonut myös *Helsingin Sanomien* ja Erkon suvun yhteyden käsittelyyn, onhan se ollut aiemmissa tutkimuksissa keskeinen lähestymistapa. Perinne on kirjassa vahvasti läsnä, mikä aiheuttaa omia haasteitaan, kun lehden yhteyttä suvun päämiehiin rakennetaan paikoitellen tarpeettoman oloisesti (s. 350–358). Etenkin Aatos Erkon yhteydessä tämä korostuu. Hänen tekemisiään tuodaan runsaasti esille, samalla korostaen hänen haluaan pitää etäisyyttä tai jopa irtautua lehdestä, minkä vuoksi hänen näkemyksiään toimituksessa ei juuri tunnettu (s. 339). Valtaosan Erkkoihin liittyvistä asioista on jo voinut lukea aiemmista tutkimuksista tai tutkimushankkeesta ensimmäisenä julkaistusta Erkkoja ja lehden päätoimittajia käsitelleestä kirjasta (Blåfield 2014).

Keskeisin puute teoksessa on kuitenkin laajemman kontekstoinnin suppeus, mikä ilmenee etenkin varsinaisen lehtitoiminnan ja lehden sisällön tarkastelussa. Siitä olisi saanut paljon analyttisemmän ja parhaimmillaan koko sanomalehtikentän kehitystä heijastelevan, jos Suomen sanomalehtien toimintaoloja koskevaan kirjallisuuteen olisi perehdytty syvällisemmin ja tutustuttu myös pääkaupunkiseudun ulkopuolisten sanomalehtien historioihin. Erityisesti puute ilmenee 1900-luvun alkupuoliskoa käsittelevissä osioissa, joissa kirjoitetaan lehden sisällön kehityksestä, mutta ei huomioida kyseessä olleen monella tapaa koko sanomalehtikenttää koskenut ilmiö (esimerkiksi Pietilä 2008).

Vaikka muutamissa kohdin on tuotu esiin lehden omistuskiiostoja, toimituksen värikkäitä persoonia ja sisäisiä ristiriitoja, jäävät nämä kuitenkin vähäisiksi rypyiksi ja sivujuonteisiksi maininnoiksi *Helsingin Sanomien* menestystien kuvaamisessa. Kirjoittajilta olisi toivonut enemmän lähteidensä haastamista sekä laajempaa ja monipuolisempaa pohdintaa siitä, miten lehti on valtaansa käyttänyt. Vallankäytön esimerkkeinä on käytetty lähinnä viime vuosikymmenien tapahtumia ja lehden kannanottoja, kuten Euroopan unionin jäsenyyden puoltamista kansanäänestyksen alla (s. 227–230). Pidempi jatkumo olisi tuonut syvyyttä siihen, miten lehti on käyttänyt valtaansa myös kasvaakseen ja vahvistaakseen asemaansa. Nyt *Suomen suurimman* pohjalta syntyy sängen siloteltu narratiivi *Helsingin Sanomien* jouhevasta ja lähes predestinoidusta tiestä kohti Suomen suurimman sanomalehden asemaa.

Tervetullut avaus sanomalehtihistorioiden genreen

Joistakin puutteistaan huolimatta kirjaa voi pitää monella tapaa onnistuneena ja erityisesti harvinaisen hyvin kirjoitettuna kokonaisuutena. Teksti on selkeää ja etenee jouhevasti. Kieli- ja kirjoitusvirheitä ei juuri esiinny ja toimitustyö on tehty huolella. Eri kirjoittajien osioista huolimatta laatu säilyy tasaisena. Vaikka *Suomen suurin* on lähes 500-sivuinen järkäle, sujuva teksti saa sen vaikuttamaan kokoistaan kevyemmältä luettavalta. Tässä auttaa myös valtaosin Päivälehdessä arkistosta koottu runsas kuvitus, jota on käytetty ilmentämään sekä käsiteltyjä aiheita että tavoittamaan ajan henkeä.

Kuten esipuheessa luvattiin, teos on pitkälti synteesi aiemmasta tutkimuksesta, sisältäen myös mielenkiintoisia nostoja (s. 11). Useat valituista teemoista ovat tervetulleita avauksia sanomalehtien historian käsittelylle jatkossakin ja kirja osaltaan ravistelee hieman kaavoihin kangistunutta sanomalehtihistorioiden perinnettä.

Teoksella on annettavaa mediahistoriasta kiinnostuneille ja tutkimushankkeessa käsiteltyjen teemojen syventämisen osalta se sopii tutkijoiden käyttöön. Lisäksi toimitustyön moniäänisyyden kuvausta voi pitää hyvänä muistutuksena lähdekritiikin tärkeydestä sanomalehtiä lähdeaineistonaan käyttäville tutkijoille. Mukavasti luettavana kokonaisuutena ja viime vuosina sanomalehdistön roolista sekä median murroksesta käytyä keskustelua taustoittavana teoksena se toimii myös suuren yleisön luettavana.

FM Katja Pyötsiä on Suomen historian väitöskirjatutkija Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksella.

Kirjallisuus

Anttila, Eija-Hilkka. 2015. *Syvät rivit. Etelä-Saimaan vaiheet 130 vuoden ajalta*. Kaakon Viestintä Oy.

Blåfield, Antti. 2014. *Loistavat Erkot. Patruunat ja heidän päätoimittajansa*. Helsinki: Otava.

Hänninen, Reetta. 2019. *Kevyt ja pirteä kynä? Naisten ensimmäinen aalto Helsingin Sanomien toimituksessa sotien välisenä aikana*. Historiallisia tutkimuksia Helsingin yliopistosta 44. Helsinki: Helsingin yliopisto, <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-5393-7>. [Haettu 1.9.2020]

Jensen, Eriksen, Niklas & Elina Kuorelahti. 2017. *Suuri affääri. Helsingin Sanomien yrityshistoria 1889–2016*. Helsinki: Siltala.

Kulha, Keijo K. 1989. *Sanasotaa ja sovittelua. Helsingin Sanomien poliittinen linja itsenäistymisestä talvisotaan*. Toimituksia 4. Helsinki: Helsingin Sanomat.

Kurvinen, Heidi. 2013. ”*En mä oo mies enkä nainen. Mä oon toimittaja.*” *Sukupuoli ja suomalainen toimittajakunta 1960- ja 1970-luvulla*. Acta Universitatis Ouluensis. B Humaniora 113. Oulu: Oulun yliopisto, <http://urn.fi/urn:isbn:9789526201702>. [Haettu 1.9.2020]

Mainio, Aleks. 2018. *Erkon kylmä sota. Helsingin Sanomat Moskovan varjossa*. Helsinki: Siltala.

Manninen, Ohto & Raimo Salokangas. 2009. *Eljas Erkko – vaikenematon valtiomahti*. Helsinki: WSOY.

Pietilä, Jyrki. 2008. *Kirjoitus, juttu, tekstielementti. Suomalainen sanomalehtijournalismi juttutyyppeiden kehityksen valossa printtimedian vuosina 1771–2000*. Jyväskylä Studies in Humanities 111. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-3454-5>. [Haettu 1.9.2020]

Zetterberg, Seppo. 2001. *Eero Erkko*. Helsinki: Otava.